

سنخیت‌شناسی شاخص‌ها و معیارهای طراحی فضاهای سبز و پارک برای زنان

علیرضا آریان‌مهر - هیات علمی گروه معماری، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

چکیده

امروزه طراحی فضاهای شهری در انطباق با نیازهای اقشار اجتماع از مهم‌ترین اولویت‌های برنامه ریزی و مدیریت شهری است، چراکه شهرهای امروزی به دلیل رویارویی با مشکلاتی همچون شلوغی، ازدحام، تراکم بالا، و ترافیک از سوی شهروندان مورد نقد قرار گرفته اند. در این میان فضاهای سبز، پردیسها و پارکهای شهرها به عنوان پهنه‌هایی که مجالی برای آرامش و تفریح را فراهم می آورند اهمیت دارند و طراحی آنها برای زنان مورد توجه قرار گرفته است؛ لذا لازم است تا به‌طور کلی اصول و معیارهایی که بایستی در طراحی پارک‌های شهری به عنوان نوعی از فضاهای باز و عمومی برای زنان در شهر مورد توجه قرار گیرند، و با برنامه ریزی امکان خلق فضاهایی جذاب و مناسب حال شهروندان زن فراهم شود. روش تحقیق این مقوله توصیفی-تحلیلی و فراتحلیل است که به بررسی معیارهای طراحی فضای شهری برای زنان معطوف شده است. در پایان نیز این معیارها بیان شده و چگونگی تحقق پذیری آنها در شرایط فعلی مورد اشاره قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: فضای سبز، پارک و پردیس، زنانگی شهر، معیارهای طراحی.

Explain urban parks and urban parks design criteria for adaptation to women's needs

Abstract

Urban sprawl design is now one of the most important urban planning and management priorities, as today's cities have been criticized for confronting problems like crowds, congestion, high traffic density and traffic congestion. In this context, green spaces, campuses and parks of cities are important areas that provide a place for relaxation and recreation, and their design is considered for women; therefore, it is necessary to generalize the principles and criteria that must be met. Urban parks should be considered as a kind of open and public spaces for women in the city, and planning should be made to create attractive and suitable spaces for female citizens. The research method is a descriptive-analytical and meta-analysis that examines the criteria for designing urban space for women

Key words: green space, park and campus, city femininity, design criteria.

مقدمه

در سال‌های اخیر و به دنبال اهمیت یافتن مفهوم گسترده «عدالت اجتماعی» در شهرها، موضوعاتی همچون عدالت جنسیتی، «فضاهای شهری زنانه» و زنان به عنوان بهره‌برداران از فضاهای عمومی مطرح گردیده‌اند؛ توجه به مقوله جنسیت در شهرها با تکیه بر مفهوم گسترده عدالت اجتماعی در شهرها مورد توجه قرار گرفته است. عدالت در حوزه جنسیت نیز متأثر از مفهوم کلی آن است. بر این اساس عدالت جنسیتی چنین اقتضا می‌کند که جنسیت افراد مانع از آن نشود که به دلیل ناتوانی در احراز شأن منزلت شایسته خود، احساس ناکامی و کهنتری کنند (عطارزاده، ۱۳۸۸، ص ۲۲۸). در واقع رویکرد عدالت جنسیتی موضوعی بسیار مهم در اندیشه توسعه پایدار است که به معنای تأکید بر زنان و لحاظ نظرات و خواسته‌های آن‌ها است (حسینی و سمیعی پور، ۱۳۹۴، ص ۵۲). مطرح شدن این دیدگاه‌ها رفته‌رفته منجر به رسمت شناخته شدن نیازهای زنان در جوامع گردیده است که جایگاه بدیع آن‌ها در قانون خانواده و جامعه در اسلام و ماتقدم تمدن ایران، تأکیدی بر اهمیت موضوع است. بر این اساس، توجه برنامه‌ریزان به مفاهیمی چون عدالت جنسیتی است و برنامه‌ریزان شهری در واکنش به رهیافت‌های گذشته که در تعریف، تفسیر و اقدام برای برنامه ریزی، تجربه زنان در مدیریت و برنامه ریزی به خصوص در زمینه فضاهای عمومی را نادیده می‌گرفت، به شدت به ابعاد جنسیتی حساسیت نشان می‌دهد. مباحث جنس و جنسیت بر ادراک و کاربرد فضاهای شهری اثر می‌گذارد و در سطح کلان مشارکت زنان، نمادی از مشارکت عامه مردم در زندگی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، توزیع امکانات مختلف آموزشی، بهداشتی، الگوی اشتغال، الگوهای تربیتی و توزیع ثروت و درآمد، توزیع و توازن قدرت و بهره‌وری از منافع توسعه است (مدنی‌پور، ۱۳۷۹، ص ۱۲۶). به دنبال مطرح شدن چنین مقولاتی الگوهایی برای زمینه‌سازی حضور گسترده‌تر زنان در فضاهای عمومی شهرها مورد توجه قرار گرفته است. در این میان در کشورهای در حال توسعه و تاحدودی ایران، نوع

ویژه‌ای از پارکها مطرح است که مختص بانوان در نظر گرفته می‌شوند^۱، بدیهی است این پارک‌ها بایستی اصول و قواعد متفاوت و مخصوص به خود را داشته باشند تا بتوانند به اهداف در نظر گرفته شده برای آن‌ها پاسخ دهند. پارک‌های بانوان تا کنون در شهرهای مختلفی اجرا شده است و مورد استقبال بانوان قرار گرفته است. چنین شرایطی موجب شده است تا تمامی شهرهای کشور به نوعی دغدغه احداث چنین فضاهایی را داشته باشند. این پارک‌ها بایستی شرایطی خاص داشته تا بتوانند به نیازهای گروه‌های خاص مخاطبی خود جوابگو باشند. لذا ضروری است این نیازهای خاص و انتظاراتی که از پارک‌های بانوان مطرح است شناسایی شده و به صورت ویژه در این پارک‌ها و در طراحی ساختمان‌های مورد نیاز در آن‌ها مورد توجه قرار گیرند. در این راستا در این پژوهش سعی شده است تا به صورت خاص به موضوع پارک‌های بانوان و اصولی که برای طراحی این گونه از پارکها بایستی مورد توجه قرار گیرند، پرداخته شود.

ضرورت انجام پژوهش

رویکردهای جنسیتی به فضاهای شهری در سالهای اخیر و به دنبال انتقادات گسترده به مردانه بودن شهرها و فضاهای عمومی مطرح گردیده‌اند. این رویکردها ابتدا در کشورهای پیشرفته و با هدف فراهم ساختن بستر مناسب‌تری برای حضور فعالانه‌تر زنان در اجتماع مورد توجه قرار گرفت و سپس چنین موضوعاتی به کشورهای دیگر نیز تسری یافت. امروزه ضرورت بازنگری در رویکردها و سیاست‌های شهری، با اهداف اصلاح بنیادی نابرابری جنسیتی مورد توجه قرار گرفته

۱. احداث پارکهای ویژه بانوان از دهه هشتاد در دستور کار شهرداری‌ها و شوراهای شهر سرتاسر کشور قرار گرفت و پس از آن احداث و بهره‌برداری از پارک‌های بانوان در شهرهای مختلف کشور آغاز گردید. پارک بانوان احداث شده در شهر بروجرد اولین پارک ویژه بانوان در ایران است. این پارک در سال ۱۳۸۰ در زمینی به مساحت بیش از ۴۰ هزار مترمربع طراحی و اجرا شده است. اولین پارک بانوان تبریز نیز در سال ۱۳۸۶ به بهره‌برداری رسید (هاشمی تیله نوبی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۱). با اجرا شدن نمونه‌ها از پارک‌های ویژه بانوان و بازخوردهایی که در جامعه به دنبال داشت، احداث این پارک‌ها در شهرهای مختلف کشور مورد توجه قرار گرفت.

می توان نمونه ای از تحقیقات متمرکز بر نیازهای زنان در پارک های شهری مشاهده نمود. یکی از پژوهش هایی که در داخل کشور نیز از سوی محققان فعال در این زمینه به کرات مورد استناد قرار گرفته، مطالعه ای است که توسط «کرنیچن»^۴ در سال ۲۰۰۴ در مورد مطلوبیت پارک های شهری شهر بروکلین برای بانوان صورت گرفته است. وی در این مطالعه به شناسایی نیازها و خواسته های زنان از پارک های شهری و سپس ارزیابی میزان تطابق پارک ها با این نیازها پرداخته است. محققان دیگری نیز با تمرکز بر رویکرد عدالت جنسیتی به بررسی فضاهای شهری در شهرها از منظر مطلوبیت آنها برای حضور زنان پرداخته اند. راضیه رضازاده و مریم محمدی (۱۳۸۷) در مقاله ای تحت عنوان: «فضاهای شهری، زمینه ساز عدالت اجتماعی» در مجله نهاد توسعه تهران به بررسی موانع و عوامل مشارکت زنان در فضاهای عمومی و چگونگی به وجود آمدن فضاهای عمومی جنسیتی و مشخص کردن عملکردهایی که به عدم مشمولیت زنان در فعالیت عمومی منجر می شوند می پردازد، سپس از دید جغرافیدانان فمینیسم به تحلیل محیط های مصنوع (فضاهای شهری) که به دوگانگی میان فضاهای خانه و کار و فضاهای خصوصی و عمومی منجر شده اند پرداخته، سپس شاخص های پاسخ دهی محیط به حضور زنان (عدالت، کارآمدی، امنیت، پایداری، مسئولیت پذیری مدنی و شهروندی) را بررسی نموده و حقوق زنان از نظر ظرفیت اقتصادی و حمل و نقل عمومی را مورد نقد و تحلیل قرار می دهد. بررسی نتایج حاصل از این مطالعات می توان به دید بهتری نسبت به نیازهای زنان در فضاهای عمومی شهر دست یافت و از این طریق به الزامات طراحی فضاهای شهری زنانه درک روشنتری یافت.

از جمله این مطالعات می توان به مطالعه ای با عنوان «تحلیل تطبیقی رضایت مندی زنان از پارک های شهری پارک بانوان حجاب و پارک مختلط ملت» اشاره نمود که در سال ۱۳۹۴ توسط آقایان سمیعی پور و حسینی انجام شده است. نتایج این مطالعه نشان داد که نقش پارک های

است. دستیابی به این موضوع، مستلزم ایجاد تعادل و برابری در فرایند تصمیم گیری، برای اطمینان از فرصتهای برابر برای زنان و مردان است (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۳۳). رویکردهای جنسیتی به فضاهای عمومی در شهرها در کشورهای مختلف با توجه به مقتضیات فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خاص هر جامعه به صورت مختلفی نمود داشته است که جمله موارد فوق الذکر، ضرورت تحقیق را نشان می دهد.

پیشینه پژوهش

به طور کلی موضوع جنسیت و شهر و یا جنسیت در شهر موضوعی که در دهه های اخیر به صورت جدی مورد توجه قرار گرفته است. این موارد به طور کلی ریشه در تلقی جنس و جنسیت به عنوان یک عامل اجتماعی و از اینرو اثرگذار در کنش اجتماعی و مولفه ای سازنده در فضاهای اجتماعی دارند. یکی از شناخته شده ترین نظریه پردازان در این زمینه «هانری لوفور» است که به طور مشخص به بحث پیرامون جنسیت و شهر پرداخته است. نظریات و ایده های مطرح شده توسط لوفور تاکنون نقطه شروع تحقیقات و پژوهش های گسترده ای قرار گرفته است. موضوع عدالت جنسیتی و فضاهای زنانه در کشورهای پیشرفته نیز مورد توجه قرار داشته است. برای مثال در گزارشی با عنوان «چرا تنها زنان»^۲ که در سال ۲۰۰۷ در کشور انگلستان توسط «سازمان مرکز منابع زنان»^۳ منتشر شده، به موضوع عرضه خدمات ویژه زنان پرداخته شده است. در این گزارش به بررسی مزایا و ارزش هایی که این خدمات برای زنان فراهم نموده، پرداخته شده است. یافته های این گزارش نشان می دهد که خدمات ویژه زنان گستره وسیعی از منافع را دارد و کلیدی ترین سود آن، ایمنی (جسمی و روحی) برای زنان بوده است. علاوه بر این پژوهش ها می توان تعدادی از محققان فعال بر موضوع اصلی این پژوهش که پارک های بانوان است، شناسایی نمود. با توجه به اینکه پارک های بانوان بیشتر در کشورهای اسلامی مطرح است، در سطح جهان نیز

2. why women only?

3. Women's Resource Centre

4. krenichyn

شهری به عنوان مهم‌ترین فضاهای شهری فقط بر کارکرد اکولوژیکی آن خلاصه نمی‌شود. کارکرد های تسکین و آرامش بخشی، کارکرد آموزشی - فرهنگی، روان شناختی و فراغت - اجتماعی مهمترین کارکردهایی بودند که شهروندان از این فضاها انتظار داشته اند. بر طبق تحلیل یافته ها، رضایت مندی زنان از پارک بانوان حجاب مشهد اندکی بیش تر از پارک مختلط ملت بود، ولی تفاوت نمرات بین این دو پارک معنادار نبود. محققان در نهایت به این نتیجه رسیده اند که پارک بانوان مورد نظر نتوانسته است در دستیابی به اهداف متصور از ساخت آن برسد. از جمله پژوهش های دیگری که در این زمینه صورت گرفته و تا حدوی به استخراج اصول و معیارهای طراحی نزدیک شده است می توان به پژوهشی با عنوان «ارزیابی نگرش جنسیتی در طراحی فضاهای شهری؛ نمونه موردی پارک شمس تبریز» اشاره نمود که توسط اقایان گلی و زادولی و خانم زادولی در سال ۱۳۹۳ انجام شده است. در این پژوهش محققان به این نتیجه رسیده اند که عواملی همانند طراحی مناسب فضای درونی پارک نسبت به اشرافیت ساختمان های مجاور، نحوه توزیع کاربری های مختلف در درون پارک (چیدمان عناصر)، مکانیابی و نحوه دسترسی به پارک و احساس امنیت و آرامش روانی در پارک با افزایش رضایتمندی پاسخگویان از حضور در پارک بانوان رابطه معناداری دارد. پژوهشی نیز با عنوان «پارک های موضوعی بانوان با رویکرد چندجانبه نگر» در سال ۱۳۹۰ توسط فرشته حبیب و همکاران انجام شده است که با رویکردی متفاوت به بررسی وضعیت پارک های بانوان پرداخته است که با رویکرد مورد نظر در این پژوهش تقریباً همراستا است. محققان در این پژوهش این موضوع را مطرح می نمایند که صرف محصور نمودن یک فضای مشجر و کفسازی مسیرهای پیاده و قراردادن مجموعه ای از مبلمان شهری به ایجاد یک پارک بانوان سرزنده منجر نمی گردد. بلکه پارک بانوان عرصه ای برای فعالیت های فرهنگی، اجتماعی - مشارکتی، فراغتی - تفریحی، بهداشتی و اقتصادی، مبتنی بر ارزش های اجتماعی - فرهنگی بانوان در هر جامعه ای می باشد. لذا، برنامه ریزی

و طراحی در این پارک ها می بایست زمینه ساز شکوفایی، بالندگی، ایجاد حس اعتماد به نفس و مشارکت و نیز اشتغال برای بانوان باشد. پژوهش حاضر نیز با قبول دانستن چنین نقدهایی به دنبال شناسایی اصولی است که بایستی در طراحی این پارکها رعایت گردد تا فضایی سرزنده، جذاب و فعال برای بانوان ایجاد گردد. تحقیقات دیگری^۵ نیز با موضوعاتی مشابه انجام شده اند که همگی نشان از ضعف در طراحی و فضا سازی مطابق با نیازها و خواسته های واقعی بانوان دارند. از اینرو به نظر می رسد در کنار این پژوهشها که به نوعی آسیب شناسی پرداخته اند، وجود تحقیقات مکمل با هدف شناسایی اصول و استخراج معیارها الزامی است.

مواد و روشها

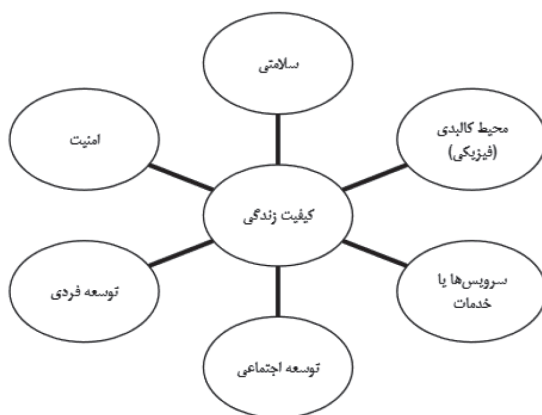
با توجه به نوع پژوهش شیوه مناسب برای انجام آن از شیوه «توصیفی و تحلیلی»^۶ در نظر گرفته شده است. از شیوه توصیفی و تحلیلی برای تدوین چارچوب راهنمای طراحی بهره برده شده است.

پارک های و پردیس شهری

ایجاد پارک به عنوان فضای باز و سبز عمومی زمانی مطرح شد که از یک طرف آلودگی های صنعتی بسیاری از شهرهای اروپا را به محیطی غیرقابل تحمل بدل کرده و از طرف دیگر زندگی ماشینی اوقات فراغت مردم را افزایش داده بود. هم زمان با این مسائل، بحث هایی نظیر عدالت اجتماعی در شهر، رفاه، و حقوق شهروندی نیز از سوی روشنفکران مدرن دنبال می شد. به این ترتیب، پارک به منزله یک فضای عمومی با کارکردهای زیست محیطی، تفریحی، و ساختاری در شهرها ایجاد شد (گلی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۷۳). در شهرهای امروزی با توجه به شدت گرفتن مسائل و مشکلاتی از قبیل آلودگی هوا، ازدحام و شلوغی، سبک زندگی پر استرس و

۵. از جمله این تحقیقات که در بخش مبانی نظری این پژوهش نیز مورد استفاده قرار گرفته اند می توان به موارد ذیل اشاره نمود: سنجش رضایتمندی زنان از پارک های بانوان (مطالعه موردی: پارک های بانوان تبریز) (۱۳۹۳) و سنجش میزان موفقیت پارک های بانوان از دیدگاه شهروندان نمونه موردی: کلانشهر تبریز (۱۳۹۳)

6. Analytical and descriptive method

نمودار ۱. ابعاد اصلی مفهوم کیفیت زندگی شهری؛ ماخذ: قربانی و تیموری، ۱۳۸۸، ص ۵۰

نمودار ۲. نقش‌های مورد انتظار از پارک‌های شهری؛ ماخذ: نگارندگان.

نقش اکولوژیک: اولین و شناخته شده‌ترین نقش فضاهای سبز شهری، نقش اکولوژیک این فضاها است. فضاهای شهری به عنوان سطوحی از شهر که با پوشش گیاهی پوشیده شده اند دارای بازدهی اکولوژیکی هستند و از این منظر در شهرها نقش آفرینی می نمایند. به طوری که فضاهای سبز شهری عامل اصلی در بهبود شرایط اکولوژیکی در شهرها محسوب می گردند و از این طریق کیفیت محیط زیست شهری ارتقاء یابد (امیرفخریان، ۱۳۹۱، ص ۱۹۱).

نقش اقتصادی: گذشته از مزایای اجتماعی و فردی، طبیعت شهری می تواند مزایای اقتصادی را نیز چه برای مدیران شهری و چه برای شهروندان

مواردی از این قبیل نیاز به احداث این پهنه‌ها در شهرها فزونی یافته است. اهمیت این پهنه‌ها در شهرها در حدی است که در شمار ۵ کاربری مهم در شهرها یاد شده است (امیر فخریان و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۹۱). از اوایل قرن بیستم انسان شهرنشین توجهی دوباره به طبیعت و فضای سبز نشان داد که نمود عینی آن ایجاد باغ‌های عمومی در شهرها است (قربانی، تیموری، ۱۳۸۸). با توجه به زمینه‌های طرح ایده احداث پارک‌های شهری می توان نقش‌های چندگانه ای را برای این پهنه ها در شهر شناسایی نمود. برای درک بهتر نقش های موردانتظار از پارک‌های شهری به نظر می‌رسد ابتدا لازم است تعریف جامعی از این فضاها ارائه نمود. فضاهای سبز شهری را می‌توان بخشی از فضاهای وسیع یا محدوده عملکردی شهر دانست که به منظور ایجاد تنوع و زیبایی، افزایش کیفیت زیستی، تأمین رفاه انسانی و ارائه خدمات ویژه به شهروندان انتخاب شده و با انواع پوشش های گیاهی، تحت نظارت و مدیریت انسان شهری قرار دارد (ضرابی و تبریزی، ۱۳۸۵، ص ۶۳). از این دوران ایده پارک‌های شهری در تمامی شهرهای جهان تسری یافت و به احداث پهنه های سبز و باز در شهرها منجر گردید. در کشور ایران پارکهای شهری زاینده تحولاتی در عرصه زندگی اجتماعی و شیوه های باغ-سازی می باشد که همگام با سایر جنبه های معماری و شهرسازی، از دوره قاجار آغاز گردید و نتایج عمده آن با نیم قرن تأخیر پا به عرصه فضای شهری گذاشت (سلطانی، ۱۳۸۶، ص ۴۸). بنابراین دورانی مواجه با پیامدهای شهرهای صنعتی را می توان نقطه عطفی در شروع ایده پارک های عمومی در شهرها معرفی نمود.

نقش پارک‌های شهری

بر اساس مطالعات صورت گرفته می توان نقش های مورد انتظار از پارک های شهری را به طور کلی در چهار زمینه «اکولوژیک، سلامت اجتماعی، سلامت فردی و نقش اقتصادی» شناسایی نمود. در ادامه هر یک از این نقش ها و راستایی که برای نقش آفرینی فضاهای سبز در نظر گرفته، معرفی شده است.

فراهم سازد. این مزایا می‌توانند به صورت مستقیم و غیرمستقیم عموم مردم و نهادهای مدیریتی را منتفع سازند. برای مثال پالایش هوا که درختان انجام می‌دهند، می‌تواند منجر به کم شدن هزینه‌های کاهش آلودگی گردد. به علاوه ارزش‌های زیبایی شناختی و تفرجی این پارکها باعث افزایش جذابیت شهر، ارزش گردشگری و در نتیجه درآمد می‌شود (قربانی و تیموری، ۱۳۸۸، ص ۵۰).

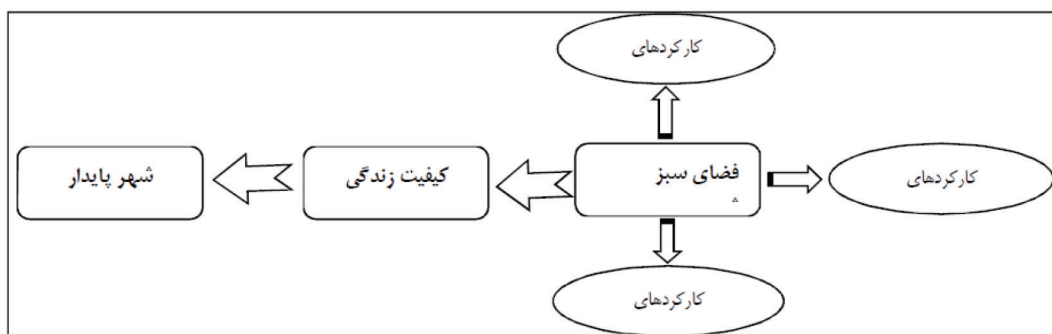
نقش فردی: در میان نقش‌های مورد انتظار از پارک‌های شهری بر نقش آنها در سلامت جسمی و همین‌طور روانی شهروندان نیز تأکید بسیاری شده است. در میان نظریه پردازان و محققان در مورد ارتباط مستقیم میان فضاهای سبز با سلامت جسمی و همین‌طور روانی شهروندان اتفاق نظر وجود دارد (Lee & Maheswaran, 2011: 219). پارکهای شهری با فراهم ساختن فرصت‌هایی برای ورزش، پیاده روی و قدم زدن به صورتی که بدون محدودیت در اختیار همگان قرار دارد، نقش مهمی در ارتقا سلامت جسمی شهروندان می‌توانند ایفا نمایند. علاوه بر این بعد بر نقش آنها بر سلامت روحی و روانی شهروندان نیز تأکید شده است. فضاهای سبز شهری (پارک‌ها و تفرجگاه‌ها) به عنوان بخشی مهمی از ساختار محیط زیستی شهر مطرح می‌باشند که نقش بسیار مهمی را در دنیای پر از آشوب امروزی شهرها دارند و در این بین توجه به شکل‌گیری و تنوع آنها و تداوم در بهبود عملکرد آنها نقش اساسی در کاهش اضطراب‌های روزافزون شهروندان در شهرها دارد (Byrne & sipe, 2010: 2).

نقش اجتماعی: به تعبیر سعیدنیا (۱۳۷۹) پارک‌های شهری بازدهی اجتماعی دارند و عموم مردم از آنها برای برقراری ارتباطات اجتماعی و گردهم‌آیی‌های اجتماعی و فرهنگی بهره می‌برند. پارک‌ها و فضاهای سبز شهری به عنوان عرصه‌هایی که قادرند فرصت‌های ارزشمندی برای تفریح، ورزش، استراحت، کسب آرامش و برقراری تعاملات اجتماعی برای کسانی که در شهرها زندگی می‌کنند فراهم آورند، بیش از پیش در شهرهای امروزی مورد توجه قرار گرفته‌اند. از سوی دیگر این فضاها به عنوان ابزاری برای

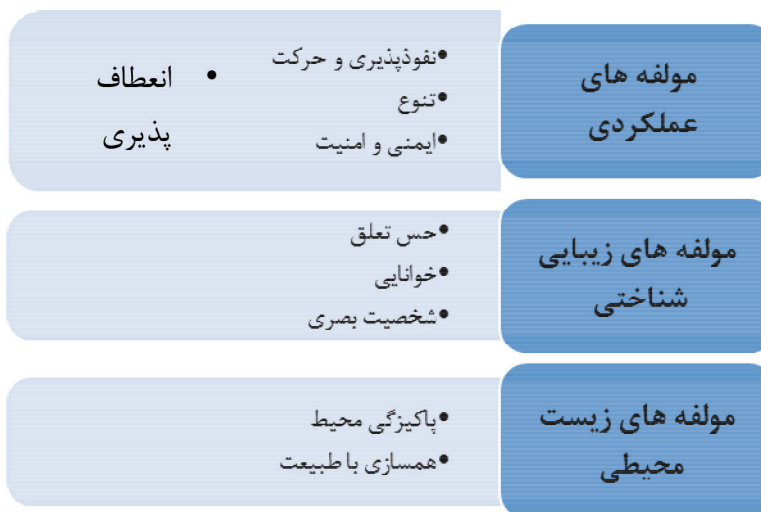
جلوگیری از محرومیت اجتماعی به وسیله فراهم ساختن امکان دسترسی آزاد تمام مردم به امکانات و تسهیلات نیز در شهرها نقش آفرینی می‌نمایند (حیدری چپانه و همکاران، ۱۳۹۳).

پارک و پردیس‌های شهری و کیفیت زندگی

کیفیت زندگی مفهومی گسترده است و در عین حال نقش کلیدی در رضایت شهروندان از شهرها ایفا می‌نماید. پارکهای شهری بواسطه نقش‌های چندگانه‌ای که در شهرها ایفا می‌نمایند با ابعاد مختلف کیفیت زندگی در ارتباط مستقیم و یا غیرمستقیم قرار می‌گیرند و از این طریق در افزایش رضایتمندی شهروندان از سکونت در شهرها اثربخش در نظر گرفته می‌شوند. پارک‌های شهری نقش اجتماعی، اقتصادی، و اکولوژیکی دارند و با مزایایی چون درمان بیماری‌های روحی، فراهم کردن محیطی مطلوب برای پرورش کودکان، یکپارچگی اجتماعی، حفظ آسایش، و نظایر این‌ها شاخصی برای ارتقای کیفیت فضای زندگی و توسعه جامعه محسوب می‌شوند (گلی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۷۲). در اغلب مطالعات، بر پارکها و فضاهای سبز شهری، به منزله عامل مهمی که می‌تواند کیفیت زندگی اجتماعی را ارتقا دهد، تأکید شده است. کیفیت زندگی موضوعی است که در دهه‌ای اخیر و به دنبال بیداری ناشی از معرفی پارادایم پایداری در شهرها مورد توجه قرار گرفته است. بالاترین هدف توسعه و مدیریت شهری، بهبود کیفیت زندگی و خوشبختی شهروندان است؛ حال آنکه کیفیت زندگی مفهومی چندبعدی است و جنبه‌های مختلفی را در بر می‌گیرد. به طور کلی کیفیت زندگی شامل مسائل مادی و غیرمادی است. از بعد مادی، کیفیت زندگی نه تنها مقوله‌هایی همچون کیفیت زندگی، امکانات زیربنایی، تولید اقتصادی، اشتغال، قیمت‌ها، قانون و مانند اینها را در بر می‌گیرد بلکه مواردی چون سلامتی، سرگرمی، اوقات فراغت، فرهنگ و هنر و مانند اینها را نیز در بر می‌گیرد. در بعد مفاهیم غیرمادی، کیفیت زندگی شامل تجارب و دریافت‌های شخصی افراد و بازخوردهای آنها در زندگی واقعی شان است (dijian & peter, 2066: 15).

نمودار ۳. کارکردهای فضاهای سبز شهری؛ مأخذ: امیر فخریان و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۹۲

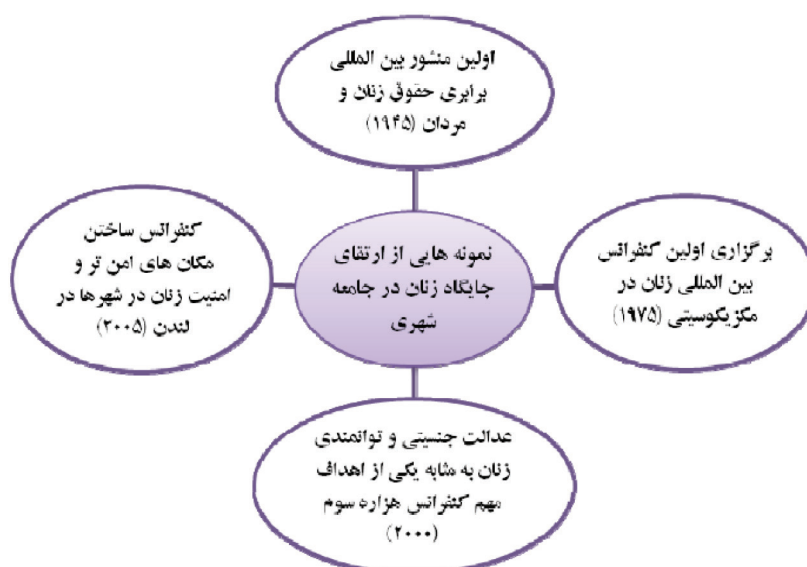
نمودار ۴. مؤلفه های اثرگذار در موفقیت پارک های شهری؛ منبع: برگرفته از علیزاده و همکاران، ۱۳۹۱

این دیدگاه، رویکردهایی در شاخه های گوناگون علوم مرتبط با جامعه و محیط به زنان و حق آنها برای حضور در جامعه و بهره مندی از امکانات محیط اختصاص یافت. اولین منشور بین المللی برابری حقوق زنان و مردان در سال ۱۹۴۵، برگزاری اولین کنفرانس بین المللی زنان با شعار عدالت، توسعه و صلح در مکزیکوسیتی در سال ۱۹۷۵، در نظر گرفتن برقراری عدالت جنسیتی و توانمندی زنان به مثابه یکی از اهداف مهم کنفرانس هزاره سوم در سال ۲۰۰۰، کنفرانس ساختن مکان های امن تر و امنیت زنان در شهرها در ۲۰۰۵ در لندن و غیره نمونه هایی از تغییر نگرش نسبت به زنان در عرصه جهانی و تلاش در راستای ارتقای جایگاه زنان در جامعه شهری است (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۳۴). موضوع حضور زنان در فضاهای عمومی شهرها و حق آنان به فضاهای شهری و عمومی، موضوعی است

فضاهای شهری زنان در میان خواسته های مطرح شده با تکیه بر دیدگاه عدالت جنسیتی، شکستن دیدگاه های انحصاری مردانه به شهرها و فضاهای شهری که در شهرسازی مدرنیستی به اصلی پذیرفته شده مبدل گردیده بود، مطرح گردید. این خواسته ها زمینه ساز طرح مباحث جنسیت و شهر گردید. از حدود دهه ۱۹۶۰ و در بستر گسترش انتقادات نسبت به شهرسازی مدرن و همراه با رشد جنبش های زنان، موضوع رابطه میان جنسیت و شهر به یک گفتمان جدید در اروپا و آمریکا تبدیل شد. از دهه ۱۹۸۰ بدین سو و در متن جنبش زنان، موج جدیدی به نام «فمینیسم شهری»^۷ به ظهور رسید که معمولاً از آن به عنوان جنبش زنان و برنامه ریزی نام برده شد است (مهدیزاده، ۱۳۸۷، ص ۱۳). همزمان با طرح

فضاها برای سال‌های زیادی به عنوان دیدگاه غالب معرفی نموده است (حسینی و سمیعی پور، ۱۳۹۴، صص ۵۱-۵۲). تسلط این دیدگاه‌ها در واقع به حاشیه رانده شدن زنان در فضاهای عمومی منجر شده و فضاهایی را شکل داده که اساساً دغدغه پاسخگویی به نیازهای ویژه زنان را نداشته اند. فضاهای شهری آن جاذبه‌ای را که برای مردان دارند برای زنان ندارند، چراکه برای آنان با آسایش و امنیت کافی همراه نیست (مدنی پور، ۱۳۸۷، ص ۱۲۷). این وضعیت در کنار تحولاتی که در سال‌های اخیر در شیوه زندگی زنان بوجود آمده است، وضعیتی از تضاد و تناقض را میان خواسته‌های زنان از فضاهای عمومی و شرایط فضاهای عمومی ایجاد نموده است. رویکردهای کنونی حاکم بر طراحی فضاهای عمومی در شهرها پذیرش تفاوت‌ها را پذیرفته و این اصل را بیان می‌دارد که شهرها باید برای همه گروه‌های سنی و جنسی ساخته شوند (Tabrizia & Madanipour, 2006:935). فارغ از بحث‌های منتقدان و موافقان پارک‌های تک‌جنسیتی بایستی ادعان داشت که این رویکرد در حال حاضر از سوی نهادهای مسئول رویکردی مقبول تلقی گردیده و تا کنون ساخت و بهره‌برداری از پارک‌های متعددی با این رویکرد در شهرهای مختلف کشور تجربه گردیده است. اظهار شده است که پارک‌های ویژه بانوان علاوه بر جنبه‌های بهداشتی و روانی در بهبود کیفیت زندگی زنان نیز می‌توانند نقش آفرین بوده و از این طریق به سلامت جامعه کمک نمایند (حیدری و همکاران، ۱۳۹۲-۱۳۹۱، سرایی).

که در دهه‌های اخیر و به دنبال جنبش‌هایی که با محوریت احقاق حقوق زنان در جهان صورت گرفته، مطرح شده است. زنان تا پیش از این محدود به خانه و فضاهای خصوصی در نظر گرفته می‌شدند. بر اساس این دیدگاه زنان به واسطه وظایف مراقبتی از کودکان سالمندان و مواردی از این قبیل به فضاهای شهری و عمومی مراجعه نموده و به عبارتی حضور آنها اجباری قلمداد می‌گردیده است (مویدی و همکاران، ۱۳۹۲). در سال‌های گذشته که مسئولیت زنان در محیط خانه به علل گوناگون بیشتر بوده است این موضوع بیشتر مصداق داشته است ولی امروزه زنان اوقات فراغت بیشتری نسبت به گذشته برخوردار هستند و همین امر سبب شده است که علایق آنها به حضور در فضاهای شهری گسترش یابد (حیدری چیاپه و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۲۸). زنان در تفکر سنتی به عنوان کسانی که به عرصه‌های خصوصی تعلق دارند در نظر گرفته می‌شدند و از همین‌رو به نیازهای آنها در فضاهای عمومی و شهری توجهی نمی‌گردد. در واقع اساساً زنان جایگاهی موجه برای حضور در این عرصه‌ها نداشته و به عنوان گروه مخاطب این فضاها به رسمیت شناخته نمی‌شدند. این دیدگاه‌ها در دهه‌های اخیر با توجه به تحولاتی که در نقش و جایگاه زنان در جوامع مختلف روی داده است در حال تغییر است (خانی، ۱۳۸۶، ص ۶۵). حاکمیت نگرش‌های سنتی که زنان را حوزه خصوصی و مردان را به حوزه عمومی متعلق می‌دانست با توجیه اختصاص حوزه‌های عمومی به مردان، دیدگاه مذکور محور و مردانه را به این قبیل

نمودار ۵. تغییر نگرش به زنان در جهان و ارتقا جایگاه آنها در شهرها؛ منبع: ایزدی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۳۴

های آغازین دهه ۷۰ به بعد، در کشور مباحث زنان و توجه بیشتر جامعه به مسائل و مشکلات این نیمه دیگر اجتماع رشد و گسترش یافته است. در این سالها اقدامات فراوانی نیز در تحقق حقوق زنان و حل مسایل و مشکلات آنان صورت گرفته است. از این جمله می توان به تأسیس نهادهای مراکز و دستگاه های مختلف دولتی نظیر شورای فرهنگی و اجتماعی زنان، دفتر امور مشارکت زنان ریاست جمهوری، دفاتر امور زنان وزارتخانه ها، کمیسیون های امور بانوان استانداری ها، سازمان ها، جمعیت و گروه های غیردولتی زنان، تدوین لایحه ها و طرح های مصوب و غیرمصوب در زمینه مسائل و مشکلات زنان، برگزاری همایش، کنگره و نشست های تخصصی با موضوع زن، انتشار چندین جلد کتاب در زمینه حقوق و شخصیت زن و بالاخره انتشار مجلات و روزنامه های متعدد ویژه مباحث زنان اشاره نمود (حبیب و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۷۶).

موضوع نقش و جایگاه عرصه های عمومی به عنوان فضایی برای ابراز حضور و مبارزه و مشارکت زنان در عرصه های گوناگون تصمیم سازی ها و تصمیم گیری های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی نکته مهمی است که در سال های اخیر ابتدا در کشورهای پیشرفته و به مرور در کشورهای در حال توسعه اهمیت پیدا کرده است (حسینی و سمیعی پور، ۱۳۹۴، ص ۴۹). توجه به فضاهای عمومی شهری به عنوان کالبد و مکان تجلی حیات مدنی جامعه شهری و به طور خاص جایگاه و اهمیت این فضاها را برای زنان به آن دلیل است که روابط و تعاملات اجتماعی در خلاء شکل نمی گیرند. هر شکلی از روابط را می توان در بستر اجتماعی خاصی جستجو نمود (علیرضا نژاد و سرایی، ۱۳۸۶، ص ۳). در ایران دفاع از حقوق زنان تقریباً همزمان با مشروطه و آشنایی فرهیختگان ایران با جهان غرب مطرح گردید (حیدری چپانه، ۱۳۹۳، ص ۱۳۲). از سال

جدول ۱. محدودیت های زنان در استفاده از فضاهای عمومی؛ ماخذ: برگرفته از هاشمی تپله نویی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۵۲

منابع محدود	
زمان محدود	زنان ممکن است که در تخصیص زمان استفاده از فضای عمومی، برای دیگران حق تقدم قایل شوند.
پول محدود	زنان ممکن است که با محدودیت مالی جهت فعالیت در فضاهای عمومی روبرو باشند، چرا که: کارهای پاره وقت یا کارهای با مزد کم را انتخاب میکنند، تا به مسئولیت های خانه و مراقبت از کودکان بپردازند. و ترجیح می دهند که پول را برای دیگران خرج کنند.
	مسئولیت کارخانه و مراقبت از بچه ها، منجر می شود که حمل و نقل زنان، با استرس، پیچیدگی، محدودیت در مسافت و زمان صرف شده بیشتری همراه شود.
انزوای تعامل اجتماعی محدود	ترجیح دادن نیازهای دیگران، ممکن است منجر به محدودیت تعامل اجتماعی زنان در فضای عمومی شود.
فرصت های محدود	فرصت های استفاده زنان از فضاهای عمومی ممکن است که توسط عوامل زیر محدود شوند: وظایف خانگی و مسئولیت مراقبت از کودکان
فقدان خدمات	استفاده زنان از فضاهای عمومی با خدمات ناکافی، ناکارا و غیر مناسب که بار مسئولیت حفظ کودکان را سنگین تر می سازد، محدود می شود.

جدول ۱. محدودیت های زنان در استفاده از فضاهای عمومی؛ مآخذ: برگرفته از هاشمی تپله نویی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۵۲

احساسات محدود کننده	
استرس و تنش	مسئولیت های سنگین و مطابق نبودن آنها با توانایی های جسمی و روحی زنان، به طور کلی فشار زیادی را بر زنان وارد می آورد.
ترس	ترس از قربانی شدن و مورد تعرض قرار گرفتن در صورت حضور در فضاهای عمومی به تنهایی و بدون مراقبت و ترس از آسیب وارد شدن به کودکان و ناتوان دانستن خود در مراقبت از خطرهای احتمالی برای کودکان در فضاهای عمومی
مسئولیت های محدود کننده	
اوضاع و هنجارهای اجتماعی محدود کننده	
هنجارهای اجتماعی محدود کننده	هنجارهای جنسیتی برای رفتارهای عمومی زنانه، نیازمند این است که زنان با دیگران در فضاهای عمومی، احساس راحتی کنند، این موضوع محدودیت هایی را برای زنان ایجاد کرده است.
شرایط اجتماعی محدود کننده	استفاده زنان از فضای عمومی، محدود می شود توسط: کارکردن در مشاغلی که مزایا و خدمات پایین با انعطاف پذیری محدودی دارند.
سیاست های عمومی محدود کننده	فقدان خدمات عمومی برای نگهداری کودکان و افراد مسن، استفاده زنان از فضای عمومی را محدود می کنند.
برنامه ریزی و طراحی محدود کننده	طرح ها و برنامه هایی که مسئولیت زنان را نگهداری فرزندان و خانه فرض می کند و مسئولیت مراقبت از بچه ها و خانه را افزایش می دهد.

معیارهای فضاهای شهری زنانه

در این راستا مطالعه ای توسط حاجی احمدی همدانی و همکارانش (۱۳۹۴) در این رابطه انجام شده و به گردآوری نظرات اندیشمندان مختلف در رابطه با مولفه های موثر بر فعالیت زنان در فضاهای شهری پرداخته شده است. بر اساس بررسی های صورت گرفته مجموعه ای از مولفه ها برای این قبیل فضاها شناسایی شده که به صورت ذیل قابل ارائه است: ۱. شرایط کالبدی و محیطی؛ ۲. امنیت و ایمنی؛ ۳. معاشرت پذیری؛ ۴. زمان فعالیت؛ ۵. ترس و هراس؛ ۶. مکان فعالیت؛ ۷. دسترسی و ۸. تحرک پذیری. مجموعه مولفه های

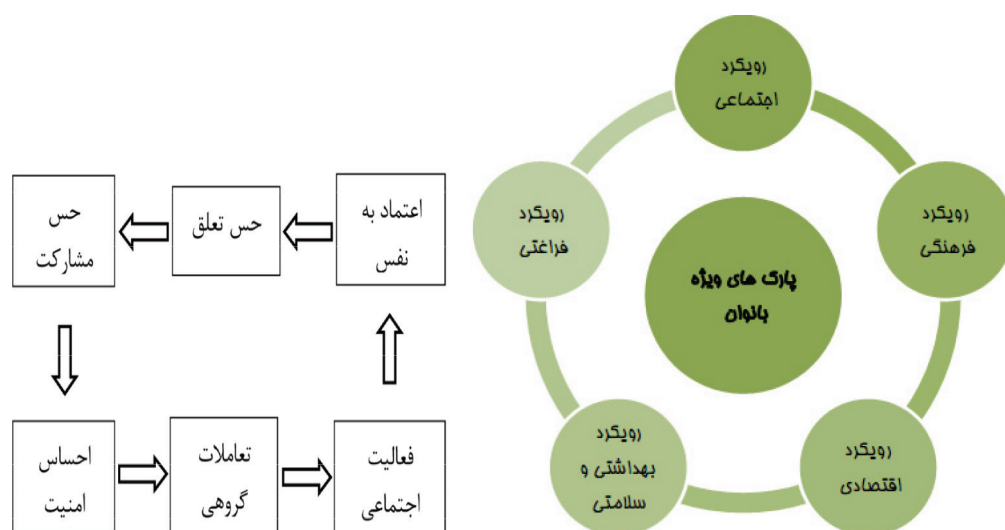
فوق حاکی از لزوم توجه همزمان به ابعاد کالبدی، عملکردی و معنایی در خلق فضاهای شهری زنانه دارد. برای مثال مولفه های همچون هراس و ترس هم از لحاظ کالبدی و هم از لحاظ عملکردی و معنایی نیازمند اتخاذ تمهیداتی است تا به ایمنی و احساس امنیت در فضاهای شهری برای زنان منجر گردد. حبیبی و همکارانش (۱۳۹۰) با مطالعه بر روی انتظارات از فضاهای شهری زنانه مجموعه ای از موارد را در این رابطه معرفی نموده اند. این محققین اظهار داشته اند که بانوان به سبب تفاوت ها و نیازهای خاصی که دارند از فضاهای شهری زنانه توقعاتی دارند که در صورت برآورده شدن

این پارک ها منتقدان و موافقی دارد که هر کدام از ابعادی به بررسی این موضوع و اثرات پارک های بانوان پرداخته اند. هدف اصلی حامیان پارک های شهری استفاده از همه ظرفیت های جامعه برای حضور زنان عنوان گردیده است و نه جداسازی زنان از مردان، اما با این حال بسیاری از فعالان حقوق زنان به چنین طرح هایی خوشبین نیستند و تمایز این پارک ها را نوعی تبعیض می دانند (هاشمی تیله نویی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۵۰). عمده انتقادات وارد بر پارک های شهری بر جداسازی جنسیتی به جای زمینه سازی برای حضور برابر زنان در کنار مردان متمرکز گردیده است. انتقاداتی بر اجرای پارک های بانوان به عنوان فضایی اختصاصی وارد شده است؛ از جمله اینکه پارک محلی است عمومی و از این منظر اختصاص یک پارک به قشری خاص چیزی جز نقض غرض نیست و یا اینکه ایجاد پارک بانوان به مفهوم جداسازی جنسیتی است که عامل کاهش اعتماد به نفس زنان و چیرگی بیشتر مردان بر آنها است و همچنین ایجاد پارک مخصوص بانوان نشان از وجود مشکلی به لحاظ اجتماعی در سایر پارک های شهری است (مطلبی، ۱۳۸۸، ص ۲۱). در کنار تمامی انتقادهای وارد بر جداسازی جنسیتی در پارک های شهری، نتایج حاصل از بررسی محققانی که در این زمینه فعالیت داشته اند نشان از وجود رضایت نسبی از اختصاص چنین فضاهایی به بانوان دارد (برای نمونه: حبیب و همکاران، ۱۳۹۰-حسینی و سمیعی پور، ۱۳۹۴-هاشمی تیله نویی و همکاران، ۱۳۹۳- گلی و همکاران، ۱۳۹۲) بانوان در مجموع نسبت به اینکه فضاهایی اختصاصی در اختیار داشته باشند ابراز رضایت نموده اند و این فضاها را در ارتقا سلامت جسمی و روحی خود موثر دانسته اند. این قبیل اظهارات موجب شده است تا رویکرد احداث پارک های ویژه بانوان همچنان اعتبار خود را حفظ نموده و با جدیت در شهرهای مختلف پیگیری شود.

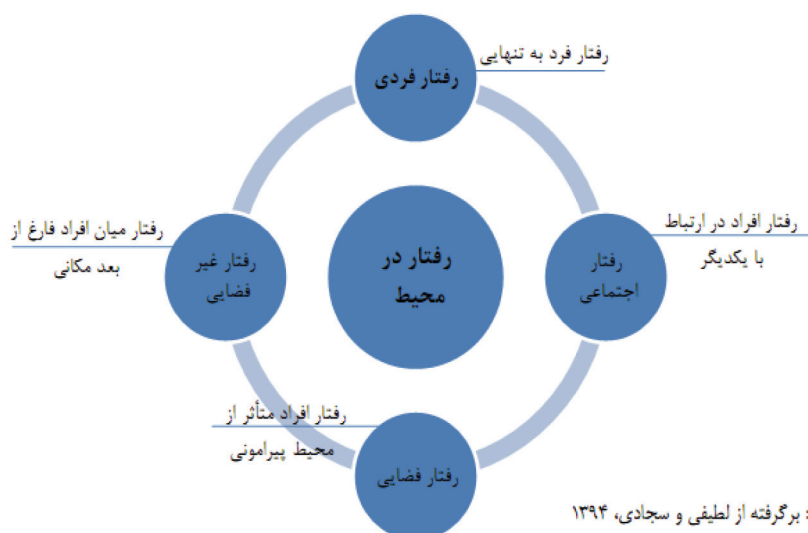
می تواند زمینه حضور آنها را در این فضاها فراهم آورد. به طور کلی بانوان از داشتن فضاهای اختصاصی چنین توقعاتی دارند: ۱. ایجاد تمرکز بیشتر بر روی فضاهای جمعی با تأکید بر استفاده از مبلمان و تجهیزات مناسب؛ ۲. تنوع فضایی و بصری بیشتر در فضای سبز؛ ۳. امکان بهره گیری از محیط سبز طبیعی به صورت بلا فصل با تأکید بر تنوع مناظر پارک؛ ۴. تخصیص بخشی از پارک به فضاهای آموزشی و فراگیر و نمایشگاهی بر اساس درخواست و نیازهای بانوان؛ ۵. تخصیص فضاهای ایمن و اختصاصی به منظور اقامت های چند ساعته؛ ۶. افزایش فضاهای خدماتی و ورزشی به صورت فردی- گروهی؛ ۷. تخصیص بخشی از پارک به منظور خود اشتغالی بانوان متقاضی؛ و ۸. امکان استفاده از پارک در اوقات شب.

پردیس و پارک بانوان

با توجه به محدودیت هایی که برای استفاده آزادانه، راحت و ایمن از فضاهای شهری برای زنان وجود دارد، اخیراً ایجاد پارک های شهری مختص بانوان برای افزایش حضور زنان در فضاهای سبز و باز شهری و بهره مندی از مزایای این پارک ها در سلامت جسمی و روانی زنان مورد توجه قرار گرفته است. در داخل کشور احداث پارک های بانوان در دهه هشتاد، بر اساس بند چهاردهم سند چشم انداز در دستور کار شهرداری ها و شوراهای شهر در سرتاسر کشور قرار گرفت. در شرح خدمات پارک های بانوان آمده است که این پارک ها بایستی دارای عملکرد منطقه ای بوده و بلامعارض و دارای خصوصیات جغرافیایی، اقتصادی و راه های ارتباطی مناسب باشند. رعایت امنیت اجتماعی، محصور بودن، مشرف نبودن ساختمان های اطراف به پارک های زنان از ویژگی های اصلی این مراکز است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۲۳). بر این اساس از دهه هشتاد تا کنون نمونه متعددی از پارک های ویژه بانوان در شهرهای مختلف کشور اجرا شده و به بهره برداری رسیده است. احداث پارک های ویژه بانوان تنها منحصر به کشور ایران نیست و تا کنون تجربیات مختلفی در کشورهای مختلف در این زمینه انجام شده است. احداث

نمودار ۶. (سمت راست) رویکرد چندجانبه نگر به پارک های ویژه بانوان و نمودار ۷. (سمت چپ) رویکرد اجتماعی به پارک بانوان؛ منبع: حبیب و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۸۱

منبع: برگرفته از لطیفی و سجادی، ۱۳۹۴

نمودار ۸. انواع رفتار در محیط؛ ماخذ: لطیفی و سجادی، ۱۳۹۴.

خود بدانند در انجام فعالیت های فردی و گروهی در محیط سهیم می شوند و با داشتن تعلق به محیط، مکان و سهم آنان از محیط به آرامش خاطر می رسند. با رسیدن به حس امنیت در جامعه با افراد و گروه های دیگر به تعامل رسیده و در آن محیط اقدام به کسب مهارت و انجام فعالیت های اجتماعی می نمایند و در نهایت حس اعتماد به نفس در آنان افزایش می یابد (حبیب و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۸۱). در نمودار ذیل چرخه مولفه های دخیل در فعالیت های اجتماعی در پارک های

بررسی هایی که توسط محققان در این رابطه انجام شده است نیز موید اهمیت نقش اجتماعی این پارکها است. رفیعیان و همکارانش (۱۳۸۷) در پژوهشی به سنجش شاخص های موثر بر مطلوبیت فضاهای عمومی شهری از منظر زنان اقدام کرده اند. نتایج تحقیق نشان داد که از نظر زنان دو شاخص اجتماع پذیر بودن فضا و نظارت اجتماعی در آن بیشترین ارتباط را با میزان مطلوبیت فضای عمومی شهری دارد. زنان با داشتن فضایی که نسبت به آن بیگانه نباشند و محیط را از آن

شهری نشان داده شده است. همانطور که در این نمودار مشخص است افراد با شرکت در فعالیت های اجتماعی خود نیز تحت تأثیر قرار گرفته و

جدول ۲. معیارهای عملکردی پارک بانوان بر اساس الگوهای رفتاری جامعه زنان ایرانی منبع: حبیب و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۸۱

تأمین نیاز بانوان از دیدگاه فرهنگی	- توانمندسازی فکری و فرهنگی بانوان - افزایش رشد و پویایی بانوان در زمینه فرهنگی - تأکید بر شعائر ملی-مذهبی و احترام به مقام و حقوق بانوان				
تأمین نیاز بانوان از دیدگاه اجتماعی- مشارکتی	- مشارکت اجتماعی بیشتر زنان - افزایش رشد و پویایی بانوان در زمینه اجتماعی - افزایش کیفیت زندگی فردی و خانوادگی و بستر محیطی - افزایش حس امنیت - افزایش اعتماد به نفس - افزایش حس تعلق				
تأمین نیاز بانوان از دیدگاه فراغتی- تفریحی	- امکان تحرک فیزیکی بیشتر بانوان - گذران اوقات فراغت با حس امنیت بیشتر برای بانوان به همراه کودکانشان				
تأمین نیاز بانوان از دیدگاه بهداشتی	<table border="1"> <tr> <td>بهداشت روحی-روانی</td><td> - افزایش شادابی، نشاط و سرزندگی در بعد روحی-روانی - رفع افسردگی زنان خصوصاً زنان خانه دار </td></tr> <tr> <td>بهداشت جسمانی</td><td> - افزایش شادابی، نشاط و سرزندگی و تندرستی در بعد جسمانی - جلوگیری از رشد پوکی استخوان در زنان ایرانی - جلوگیری از ریزش مو و حفظ سلامت آن </td></tr> </table>	بهداشت روحی-روانی	- افزایش شادابی، نشاط و سرزندگی در بعد روحی-روانی - رفع افسردگی زنان خصوصاً زنان خانه دار	بهداشت جسمانی	- افزایش شادابی، نشاط و سرزندگی و تندرستی در بعد جسمانی - جلوگیری از رشد پوکی استخوان در زنان ایرانی - جلوگیری از ریزش مو و حفظ سلامت آن
بهداشت روحی-روانی	- افزایش شادابی، نشاط و سرزندگی در بعد روحی-روانی - رفع افسردگی زنان خصوصاً زنان خانه دار				
بهداشت جسمانی	- افزایش شادابی، نشاط و سرزندگی و تندرستی در بعد جسمانی - جلوگیری از رشد پوکی استخوان در زنان ایرانی - جلوگیری از ریزش مو و حفظ سلامت آن				
تأمین نیاز بانوان از دیدگاه اقتصادی	- ایجاد اشتغال برای بانوان جهت تصدی امور پارک - ایجاد اشتغال برای بانوان یا کار آفرینی داخل پارک و مشارکت مردمی				

اصول طراحی پارک و پردیس زنان

بر اساس مطالعات و بررسی های صورت گرفته پنج اصل به عنوان اصول طراحی پارک های ویژه بانوان شناسایی شده اند:

الف) ایمنی و امنیت

یکی از مهمترین مشخصه های مطرح برای فضاهای عمومی دعوت کننده به طور کلی، امنیت است. امنیت، در لغت به معنای نداشتن دلهره است و همچنین موضوعاتی چون «رهایی از خطر، تهدید، آسیب، اضطراب، هراس، نگرانی با وجود آرامش، اطمینان، آسایش، اعتماد، تأمین، ضمانت» را در برمی گیرد. امنیت در فرهنگ فارسی نیز به معنای آزادی و آرامش، فقدان ترس و عدم هجوم دیگران بیان شده و در فرهنگ علوم رفتاری نیز دو معنا از این واژه شامل «یک حالتی که در آن ارضای احتیاجات و خواسته های شخصی انجام شود» و «احساس ارزشی شخصی، اطمینان خاطر،

اعتماد به نفس و پذیرشی که در نهایت از سوی طبقه های اجتماعی نسبت به فرد اعمال می شود» مطرح شده است (مویدی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۶۴). این تعریف از امنیت به خوبی موید لزوم در نظر گرفتن آن در میان نیازهای اساسی انسان است. به طور کلی امنیت همواره به عنوان یکی از مولفه های مهم در ارتقای کیفیت زندگی در شهرها مورد توجه قرار داشته است. عوامل محدود کننده های مانند خطر و ترس، مهمترین عناصر در تجربه زنان در فضای شهری هستند که استفاده زنان از فضای شهری را محدود مینمایند (Krenichyn, 2004, 107). عامل ترس به عنوان مهمترین عامل بازدارنده از حضور زنان در عرصه های عمومی معرفی شده است. مشخصه های مرتبط با ترس زنان شامل جوانب کالبدی در مقیاس خرد و کلان (مانند حمل و نقل عمومی ضعیف، بوته ها و روشنایی اندک) و جوانب اجتماعی (مانند ترکیب قومی/نژادی نواحی مجاور، حضور افراد بی خانمان) می باشد.

جنسیت به عنوان تأثیر گذارترین عامل شخصیتی در احساس نا امنی مطرح شده است. نوع جنایت در مورد زنان و مردان متفاوت است و احساس امنیت آنها نیز تبعاً متفاوت می باشد (هاشمی تیله نویی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۵۳). بنابراین این موضوع یکی از ابعاد مهم در پارک های بانوان، نیز به شمار می آید که به دلیل کنترل بیشتر بر حضور افراد و کاهش میزان ترس از جرایم در این فضاها فراهم می گردد (هاشمی تیله نویی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۵۱).

ب) محرمیت

استفاده زنان از فضای عمومی در کشورهای غربی عموماً با مسائلی همچون امنیت گره خورده است و طرح فضاهای تفکیک شده بیشتر از منظر افزایش امنیت قابل درک است. در کشورهای نظیر ایران که روابط زن و مرد بر اساس ویژگی هایی فرهنگی نظیر محرمیت و حجاب نیز تعریف شده تفکیک فضاها و تعریف پارک های بانوان علاوه بر امنیت دلایل دیگری چون راحتی، آزادی عمل بیشتر، امکان برداشتن حجاب و ورزش نیز قابل درک است (هاشمی تیله نویی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۵۳). با توجه به مطالب ذکر شده و در نظر گرفتن این نکته که پارک های بانوان با هدف راحتی و آسایش بانوان ساخته می شود، نکته مهم و ضروری هر پارک بانوان این است که این پارک از محیط پیرامون قابل مشاهده نباشد و توسط حصار مناسب محصور شده باشد و ساختمان های مجاور بر پارک احاطه نداشته تا بانوان دغدغه ای برای حفظ شئون اسلامی خود نداشته باشند. در نظر گرفتن این نکته به عنوان ضروری ترین عامل در احداث پارک های بانوان موجب رضایت و بهره گیری بیشتر از این پارک ها می شود (حیدری و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۲۹).

ج) نفوذپذیری و سهولت دسترسی

یکی از عوامل محدود کننده حضور زنان در عرصه های عمومی به مولفه دسترسی و تحرک پذیری پایین بانوان در شهرها مربوط است لذا دسترسی را می توان به عنوان یکی از عوامل تعیین کننده در طراحی پارک های بانوان معرفی نمود. بدون

امکان دسترسی مناسب، امکان استفاده از فضا کم می شود. یکی از فاکتورهای موثر و مانع شونده به منظور افزایش مطلوبیت و انجام تعاملات اجتماعی در یک فضای عمومی دسترسی به فضای عمومی است (حاجی احمدی همدانی، ۱۳۹۴، ص ۵۰).

د) امکان برقراری تعاملات اجتماعی:

یکی از نقش های مهم پارک های شهری، نقش اجتماعی این پهنه ها است. این موضوع در پارک های ویژه بانوان نیز به عنوان مولفه های مهم و اثرگذار بر سلامت زنان و کل جامعه شهری تلقی می گردد. فضای شهری باید امکان ایجاد فعالیت های اختیاری مانند قدم زدن برای تنفس هوای پاکیزه، ایستادن با هدف لذت بردن و یا نشستن و ... و فعالیت های اجتماعی مانند احوال پرسی و گفتگو و... را فراهم آورد. بدین مفهوم که فضاهای عمومی شهری باید پتانسیل حضور گروه های مختلف اجتماعی را نه تنها با هدف پاسخگویی به نیازهای ضروری فراهم آورد بلکه باید عرصه ای برای برقراری روابط اجتماعی و لذت از حضور در فضا را فراهم آورد (موسوی و زاهدیان، ۱۳۹۲، ص ۱۶۰). با حضور زنان در اجتماع رشد و پویایی بانوان در جامعه و کیفیت زندگی فردی و خانوادگی و بستر محیطی آن افزایش خواهد یافت که این یکی از اهداف طراحی چنین پارک هایی می باشد (حبیب و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۱). حضور مثبت افراد در فضاهای باز شهری سطح تعاملات اجتماعی و حس تعاون، شهروندی را ارتقا می دهد. امکان برقراری روابط اجتماعی، جلوگیری از بروز مشکلات روانی، تقویت اعتماد به نفس و... از اهمیت این فضاهاست (پاکزاد، ۱۳۸۴، د). در این راستا بایستی امکان برقراری این تعاملات در پارک های ویژه بانوان به عنوان یک اصل در نظر گرفته شود.

و) تنوع و گوناگونی عملکردی و فضایی

اخیرین اصلی که برای طراحی پارک های ویژه بانوان در این پژوهش شناسایی شده، تنوع و گوناگونی است. زنان عرصه های محدودی را به عنوان پهنه های اختصاصی در شهرها در اختیار دارند و بایستی این فضاها دارای تنوعی

از عملکردهای مختلف برای پاسخگویی به تمام نیازهای بانوان باشند و از سوی دیگر دلیلی برای حضور مداوم آنها را فراهم آورند. در این راستا در پارک های ویژه بانوان گرایشی به احداث مجموعه های ورزشی، فرهنگی و فضاهای سبز باز تجهیز شده به همراه فضاهای خدماتی پشتیبان وجود دارد.

ی) غنای حسی و جذابیت بصری

پارک های ویژه بانوان نیز همچون سایر پارک های شهری به عنوان عرصه هایی برای نزدیکی با طبیعت و بهره مندی از آرامش ناشی از قرار داشتن در پهنه های سبز و باز در شهرها مطرح هستند. در این راستا لازم است تا این پارک ها نیز از این نظر دارای ویژگی های دعوت کننده بوده و بتوانند برای مخاطبان نشان پهنه هایی زیبا جذاب را فراهم آورند که از بودن در آن احساس لذت و آرامش نمایند.

نتیجه گیری و جمع بندی

بر اساس نتایج حاصل از مطالعات برقراری تعاملات اجتماعی و ارتباطات با سایرین به عنوان یکی از انگیزه های مهم برای حضور در پارک های ویژه بانوان معرفی شده است. این موضوع ضرورت توجه به امکان برقراری تعاملات اجتماعی در این پهنه ها را به عنوان یک اصل مطرح می سازد. حضور و گرد هم آیی بانوان در این پارک ها می تواند با افزایش شمار جمعیت استفاده کننده از فضا در افزایش امنیت نیز موثر باشد. از سوی دیگر این پهنه ها می توانند از این نقش بهره برداری نموده و نقش فرهنگی نیز برعهده گرفته و با آموزش زنان در تقویت مهارت های آنان نقش آفرینی نمایند. نتایج حاصل از مطالعات نشان می دهد بیشتر بانوان به دلیل امنیت و حریمیت این پارک ها و همین طور فرصتی که برای برقراری ارتباطات اجتماعی در این پارک ها وجود دارد به آنها مراجعه می نمایند، لذا به نظر می رسد این عوامل بایستی در طراحی پارک های بانوان مورد توجه قرار داشته باشند. از سوی دیگر استقبال بانوان از فعالیت های ورزشی و فرهنگی در این پارک ها نیز موید لزوم در نظر گرفتن

تنوع عملکردی و فضایی در این پارکها است. فعالیت های فرهنگی، آموزش هایی که به بانوان در زمینه های مختلف ارائه می گردد، امکانات ورزشی موجود در پارک ها همگی می توانند در ارتقا سلامت فردی افراد (جسمی و روحی) و سلامت اجتماعی جامعه موثر واقع شوند. نتایج حاصل از بررسی های صورت گرفته نشان دهنده بالا بودن میزان رضایت زنان از پارک های وسیع تر با امکانات بیشتر است. به عنوان مثال در مورد بوستان بهشت مادران در شهر تهران که در بخشی از اراضی تپه عباس آباد در شهر تهران احداث شده سطح بالایی از رضایت مندی گزارش شده است که بواسطه وجود امکانات متعددی از قبیل فضاهای پذیرایی و خدماتی، مجموعه فرهنگی (فرهنگسرا حورا)، سالن ورزشی، زمین های ورزشی روباز، مسیرهای دوچرخه سواری و ... حاصل شده است. البته بایستی توجه داشت فقط کنترل حضور افراد در پارک های ویژه بانوان و تک جنسیتی بودن این فضاها نمی تواند به امنیت این فضاها منجر شود و لازم است از نظر کالبدی و عملکردی در داخل پارک های بانوان نیز به این موضوع توجه شود. اتخاذ تمهیداتی در راستای نورپردازی مناسب، افزایش خوانایی در پارک، توزیع پهنه های عملکردی و ... می تواند در این زمینه اثرگذار باشد. مروری بر پارک های موجود در کشور نشان دهنده این است که از نظر میزان اشراف و حریمیت در میان این پارک ها تفاوت وجود دارد به این صورت که تنها در برخی از پارکها بانوان از نظر انتخاب نوع پوشش آزاد هستند و می توانند بدون رعایت پوشش عرف جامعه در آنها حضور داشته باشند. بر اساس مطالعات صورت گرفته در این زمینه، حریمیت کامل فضا و مشرف نبودن فضاهای پیرامونی با فراهم ساختن امکان انتخاب آزادانه نوع پوشش می تواند در افزایش میزان رضایت از پارک های ویژه بانوان اثرگذار باشد. از همین رو این موضوع به عنوان یکی از اصول طراحی پارک های ویژه بانوان در نظر گرفته شده است. موضوع دسترسی در محدوده پارک های ویژه بانوان به خصوص پارک هایی با وسعت بالا نیز بسیار حائز اهمیت است. با توجه به اینکه پارک های ویژه بانوان

محصور بوده و از محیط اطراف جدا می باشند، تعیین موقعیت ورودی های این پارک ها بسیار مهم است. لازم است تعداد ورودی های محدود بوده و در عین حال در موقعیت هایی مکان یابی گردند که بیشتر در دسترس بوده و بتوانند به آسانی بانوان را از فضاهای پیرامونی به داخل پارک هدایت نمایند. در داخل پارک نیز بایستی به ارتباطات روشن میان پهنه های مختلف و ایمنی تردد به خصوص در مواردی که حضور دوچرخه سواران و اسکیت سواران نیز در پارک مجاز شمرده می گردد، توجه شود.

منابع و مأخذ

۱. استفانی، گرت. (۱۳۸۰)، «جامعه شناسی جنسیت»، مترجم: کتیون بقایی، نشر دیگر
۲. امیرفرخیان، مصطفی. خاکپور، براتعلی. دانایی، مجید. توانگر، معصومه. (۱۳۹۱)، «بررسی و تحلیل نقش کارکردهای اجتماعی پارک های شهری بر اساس موقعیت مکانی و شرایط کلی منطقه، نمونه مطالعاتی مناطق یک و شش شهرداری مشهد»، فصلنامه فضای جغرافیایی، سال دوازدهم، شماره ۴۰، صص: ۱۹۰-۲۱۱.
۳. ایزدی، ملیحه. محمدی، جمال. طاهری، طهرا. شیرخانی، حسنیه. (۱۳۹۵)، «واکاوی مطلوبیت فضاهای شهری از دیدگاه زنان؛ منطقه ۴ شهر اصفهان»، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۴۲، صص: ۱۲۷-۱۴۴.
۴. پا کزاد، ج و بزرگ، ح. (۱۳۹۱)، «القبای روان شناسی محیط برای طراحان»، چاپ اول، انتشارات آرمانشهر.
۵. پاکزاد، جهان شاه (۱۳۸۴)، «راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران». تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.
۶. ترلیندن، اول. (۱۳۹۲)، «شهر و جنسیت: گفتمان بین المللی درباره جنسیت، شهرسازی و معماری»، ترجمه مینوش صدوقیان زاده، نشر کلاغ، تهران.
۷. حاجی احمدی همدانی، آذین. ماجدی، حمید. جهانشاهلو، لعلا. (۱۳۹۴)، «بررسی معیارهای تأثیرگذار بر افزایش میزان فعالیت

۸. زنان در فضاهای شهری»، فصلنامه مطالعات شهری، شماره چهاردهم، صص: ۶۷-۶۰.
۹. حبیب، فرشته. لقایی، حسنعلی. جامعی فرد، محبوبه. موسوی فاطمی، حسین. (۱۳۹۰)، «پارک های موضوعی بانوان با رویکرد چند جانبه نگر»، دوفصلنامه معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۶، صص ۷۵-۸۲.
۱۰. حبیب، فرشته. لقایی، حسنعلی. جامعی فرد، محبوبه. موسوی فاطمی، حسین. (۱۳۹۰)، «پارک های موضوعی بانوان با رویکرد چند جانبه نگر»، محله آرمانشهر، شماره ششم، صص: ۷۵-۸۶.
۱۱. حسینی، سید هادی. سمعی پور، داود. (۱۳۹۴)، «تحلیل تطبیقی رضایت مندی زنان از پارک های شهری پارک بانوان حجاب و پارک مختلط ملت (مشهد)»، فصلنامه مطالعات اجتماعی- روانشناختی زنان، شماره ۴۴، صص ۷۶-۴۳.
۱۲. حسینی، سید هادی. سمعی پور، داوود. (۱۳۹۴)، «تحلیل تطبیقی رضایتمندی زنان از پارک های شهری؛ پارک بانوان حجاب و پارک مختلط ملت در شهر مشهد»، مجله مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان، سال ۱۳، شماره سوم، صص: ۴۳-۷۶.
۱۳. حیدری چپانه، رحیم. حاضری، صفیه. تیموری، راضیه. احمدی، توحید. (۱۳۹۳)، «سنجش میزان موفقیت پارک های بانوان از دیدگاه شهروندان در کلانشهر تبریز»، مجله مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای، سال پنجم، شماره بیستم، صص: ۱۲۷-۱۴۲.
۱۴. حیدری، رحیم. حاضری، صفیه. روستایی، شهرپور. آربونی، زهرا. (۱۳۹۲)، «ارزیابی تناسب عملکردی پارک های بانوان با استفاده از مدل AHP: کلانشهر تبریز»، فصلنامه مالعات برنامه ریزی منطقه ای، سال سوم، شماره ۱۲، صص: ۲۱-۳۴.
۱۵. خانی، فضیله. (۱۳۸۶)، «درآمدی بر پارادایم جغرافیای جنسیت»، انتشارات سمت، تهران.
۱۶. رضا زاده، راضیه. محمدی، مریم. (۱۳۸۷)، «طراحی فضای محله ای با تکیه بر رویکرد عدالت جنسیتی و چارچوب اصول اخلاقی

اول، تهران.

۲۵. کیوی، ریمون. کامپنهود، لوک وان. (۱۳۸۵)،

«روش تحقیق در علوم اجتماعی»، ترجمه عبدالحسین نیک گوهر، نشر توتیا، تهران.

۲۶. گلی، علی. زادولی خواجه، شاهرخ. زادولی، فاطمه. (۱۳۹۲)، «ارزیابی نگرش جنسیتی در

طراحی فضاهای شهری؛ پارک بانوان شمس تبریز»، نشریه زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۱، شماره دوم، صص: ۱۷۱-۱۸۸.

۲۷. گلی، علی. زادولی خواجه، شاهرخ. زادولی، فاطمه. (۱۳۹۳)، «ارزیابی نگرش جنسیتی

در طراحی فضاهای شهری (مطالعه موردی: پارک بانوان شمس تبریز)»، فصلنامه مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای، شماره ۲۳، صص ۲۵-۴۰.

۲۸. لطیفی، امین. سجاذزاده، حسن. (۱۳۹۴)، «ارزیابی تأثیر مولفه های کیفیت محیطی

بر الگوهای رفتاری در پارک های شهری؛ مطالعه موردی پارک مردم شهر همدان»، فصلنامه مطالعات شهری، شماره یازدهم، صص: ۵-۲۰.

۲۹. مدنی پور، علی. (۱۳۷۹)، «طراحی فضاهای شهری نگرشی بر فرآیندهای اجتماعی مکانی»، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران.

۳۰. مدنی پور، علی. (۱۳۸۷)، «فضاهای عمومی و خصوصی شهر»، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، چاپ اول، تهران.

۳۱. مطلبی، محمد. (۱۳۸۸)، «نقدی بر پروژه پارک بانوان»، ماهنامه پیام سبز، شماره ۳۱.

۳۲. موسوی، میرسعید. زاهدیان، المیرا. «عوامل موثر در تعاملات اجتماعی زنان در فضاهای شهری: پیاده گذر شهريار کوی ولی عصر شهر تبریز»، زنان و مطالعات خانواده، سال ششم، شماره بیست و یکم، صص: ۱۴۵-۱۶۶.

۳۳. مویدی، محمد. علی نژاد، منوچهر. نوایی، حسن. (۱۳۹۲)، «بررسی نقش مولفه های منظر شهری در ارتقای سطح احساس امنیت در فضاهای عمومی شهری؛ نمونه مورد مطالعه محله اوین تهران»، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۳۵، صص: ۱۵۹-۱۹۱.

مراقبتی»، فصلنامه هنر، سال اول، شماره دوم، صص: ۷۲-۵۵.

۱۶. رفیعیان، مجتبی. ضابطیان، الهام. (۱۳۸۷)، «درآمدی بر فضاهای امن شهری با رویکرد جنسیتی»، جستارهای شهرسازی، شماره ۲۴، صص: ۴۸-۵۵.

۱۷. سرایی، محمدحسین. مجتبی، روستا. اشنویی، امیر. (۱۳۹۱)، «عوامل موثر بر گذران اوقات فراغت در مناطق شهری ایران؛ مطالعه موردی منطقه ۸ شهر مشهد»، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال دوم، شماره ۷، صص: ۲۵-۳۷.

۱۸. سعیدنیا، احمد. (۱۳۷۹)، «کتاب سبز شهرداری ها»، جلد نهم، فضاهای سبز شهری، مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری تهران، تهران.

۱۹. ضرابی، اصغر. تبریزی، نازنین. (۱۳۸۵)، «برنامه ریزی بهینه فضای سبز شهری»، فصلنامه سبزینه شرق، شماره ۲۲.

۲۰. عطارزاده، مجتبی. (۱۳۸۸)، «عدالت جنسیتی، مرز تعامل جنسیت و سیاست»، مطالعات راهبردی زنان، شماره ۴۶، صص ۲۲۵-۲۶۸.

۲۱. علیرضائزاد، سهیلا. سرائی، حسن. (۱۳۸۶)، «زن در عرصه عمومی، مطالعه ای در مورد فضاهای عمومی در دسترس زنان و تغییرات آنها»، نامه علوم اجتماعی، شماره سی ام، صص: ۱۲۳-۱۴۹.

۲۲. عزیززاده، هوشمند. حامدعبدی، محمد. رحیمی کاکه جوب، آرمان. (۱۳۹۱)، «راهبردهای ارتقا عملکردی فضاهای گذران اوقات فراغت؛ مطالعه موردی مجموعه تفریحی دیدگاه سنج»، فصلنامه مطالعات شهری، شماره چهارم، صص: ۱-۱۴.

۲۳. قربانی، رسول. تیموری، راضیه. (۱۳۸۸)، «تحلیلی بر نقش پارک های شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهری با استفاده از الگوی seeking-escaping: نمونه موردی پارک های شهر تبریز»، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۲، صص: ۴۷-۶۲.

۲۴. کرسول، جان دبلیو. (۱۳۹۱)، «طرح پژوهش؛ رویکردهای کمی، کیفی و شیوه های ترکیبی»، ترجمه حسن دانایی فرد و علی صالحی، انتشارات موسسه کتاب مهربان نشر، چاپ

۳۴. مهدیزاده، جواد. (۱۳۸۷)، «درآمدی بر نظریه های شهر و جنسیت (در جستجوی شهر انسانی تر)»، فصلنامه جستارهای شهرسازی، شماره هفتم (۲۴-۲۵)، صص ۶-۱۹.

۳۵. مهندسین مشاور آمایش سرزمین، (۱۳۷۲)، «اصول و ضوابط طراحی پارکهای شهری»، سازمان پارکها و فضای سبز شهری.

۳۶. هاشمی تیله نویی، ملیحه. میرغلامی، مرتضی. رفیعیان، مجتبی. (۱۳۹۳)، «سنجش میزان رضایتمندی زنان از پارک های بانوان؛ مطالعه موردی پارک های بانوان تبریز»، مجله هویت شهر، شماره نوزدهم، سال هشتم، صص: ۴۹-۶۲.

37. Francis, M. (2006), "Urban Parks as Community Places", University of California, Davis Chuncheon G5 Symposium Talk Chuncheon, Korea.
38. Lee, A. Maheswaran, R. (2011), "The health benefits of urban green spaces: a review of the evidence", Journal of Public Health , No.2, pp:205- 220.
39. Rendell, j. (ed.). (2000), "Gender, space, Architecture, Introductory Essay: Gender, space", London & New York; Routledge
40. Tabrizia, R. L & A. Madanipour (2006). Crime and the City: Domestic Burglary and the Built Environment in Tehran. Habitat International, Vol. 30. Issue 4. PP: 932944-.
41. Krenichyn, (2004), Women and Physical Activity in an Urban Park: Enrichment and Support through an Ethic of Care, Journal of Environmental Psychology, 24, pp.117-130.
42. Women's Resource Centre (2007): why women-only?
43. Byrne, J; Neil, S. (2010), Green and open space planning for urban a review of the literature and best practice.
44. Dajian & Peter, 2006, "2010 World Expo and Urban Life Quality in Shanghai in Terms of Sustainable Development", Chinese Journal of Population, Resources and Environment, Vol. 4, No.1.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۹ زمستان ۱۳۹۶
No.49 Winter 2018

■ ۱۸۸ ■